

Саха саарына, киһи кэрэмэхэ

Аны икки ыйынан, атыннык эттэххэ, кэлэр сүл тохсунньутун сагатыгар, Саха сириг бөдөн судаарыстыбыннай, уопсастыбаннай-бэлитиическэй диэйтэлэ Илья Егорович ВИНУКОВ төрөөбүтэ 115 сылын туолар.

Кини 1896 с. тохсунньу 1 күнүгэр Нам улуугар Куһаҥан Ыал нэһилиэгэр дьадаҥы ыалга төрөөбүтэ. Оҕо сааһа олус ыарахан, эрдээхтик ааспыт. Уол үс саастааҕар бастаан аҕата өлбүтэ, ол нөҕүө сылыгар ийэтэ көрбөт буолбута.

Ылдыа аймах-билэ дьонун көмөлөрүнэн 1904-1908 сылларга улуус киинигэр — Куонда Кириэскэ церковнай-приходской училищегэ үөрэммитэ. Тулайыах буолан, мөссүйөөнүгэ олохто. Көрсүө-сэмэй майгылаах, үөрбөр кыһаллар буолан, бастыггар ахсааннарыгар киирсэрэ. Онно үөрэммит сүүрбэ оҕоттон М.К. Аммосов, С.Д. Трапезников, С.К. Сивцев кэлин Саха сириг бөдөн бартыйнай, салайар үлэһиттэрэ буолбуттара.

Уол ийэтэ өлбүтүн кэннэ аны баайдарга хамначчытты барбыта. Улаатан, дьону кытта тэҥнэ сылдьар буолан баран, билэр дьонунуун 1916 с. Булунга балыкты барсыбыта. Нөҕүө сылыгар иккитээн хоту тийбитэ. Бу сырыга маннааҕы баайдарга хамнаска наймылаһан хааларга олохтоохтук быһаарыммыта. Ол сылдьан Күһүүргэ олохтоох, бэйэтэ Хангаластан төрүттээх саха атыһыта И.Т. Павловы кытта билсэр. А.Е. Кулаковскай-Өксөкүлээх Өлөксөй ол туһунан «Интеллигенцияга суругар» бу курдук ахтар: «И.Т. Павлов оччолорго эдэр, бэйэтэ кэмизчэскэй үөрэхтээх, дьонго-сэргэбэ үтүө сыһааннаах, көнө майгылаах киһи буолан бизэбитэ. Сытыы-хотуу, күүстээх-уохтаах, хара үлэбэ дьобурдаах, тугу барытын тобула охсор булугас өйдөөх эдэр киһини сүрдээгин сөбүлүү көрбүтэ. Онуоха эбии уол нууччалыы-сахалыы сатаан сагарара, ааҕара-суруйара, наада буоллабына, суоттуур даҕаны кыахтааҕа атыһыт Павловы абылаабыта. Павлов атыһыт Ылдыаны үлэбэ ынгырбыта».

Ылдыа Мөлөкүүрү ити сүл күһүнүгэр, сир үчүгэйдик тоҥмутун кэннэ, атыһыт Павлов Күһүүргэ тиэллэн кэлбит таһаҕаһын бэдэрээтчиттэри кытары тизэрдигэн, Усуйаанаҕа аан бастаан кэлбитэ.

Ол туһунан кэлин эһэм А.А. Томскай-Таптаа оҕонньор: «Былыр Ылдыа Мөлөкүүрү таайа Кыйдааралыын кэлэннэр, биер кыһын Таастаахха эһэлэргинээн олоҕо сылдьыбыттара. Онтон кэлин, сылын чуолкай өйдөөбөппүн, Сэбиэскэй былааһы олохтуу кэлэ сылдьыбыта. Оччолорго биһиги Дьэриэмкэ диэн сиргэ олодохпутуна, эһэн Хабырыһа оҕонньор болбуоччуттаах, Тумат дьонун Хаһаачыйаҕа ынгара кэлэн барбыта», — диэн кэпсээбитэ. Ылдыа ол саас, сыарҕа сырыта киирбитин кэннэ, Ньюкууска (Н.И. Горохов) эһэм аагы кытары Лээхэптэр арыларыгар барсыбыт. Онно икки сүл устата сылдьан кырсалаабыттар, олус эрдэммиттэр, араас быһылаанга түбэспиттэр, ачыктаабыттар.

1920 сүл сааһыгар кулун тутарга бултаабыт түүлээхтэрин туттара уонна аһыыр ас, саа сэбэ булунаары Хаһаачыйаҕа кэлбиттэрэ. Ол сылдьар кэмнэригэр Илья Винокуров Верхоянскайтан кэлэн Сэбиэскэй былааһы олохтуу сылдьар Совпед устуруктардарын Д.Петрову уонна Д.Новгородову көрсүбүтэ. Кинилэртэн Сибиригэ уонна Саха сиригэр Колчак былааһа сууллубутун, Сэбиэскэй былааһа олохтон эрэрин истибитэ. Ылдыа сонно таһаҕаһын-сабын хомуна охсон, Сэбиэскэй былааһы олохтуу сылдьар кыһыл устуруктардары кытта Үөһээ Дьааһынан Дьокуускайдыр буолбута.

Кини оннообор биһиги эбэбит Аана эмээхсин кырсаттирэтэ истээх сонун тигэн бүтэрэрин кэпсээтэх дииллэрэ. Хомунуу, айаһына турунуу ол курдук суһала, судургута.

Ылдыа Мөлөкүүрү барарын саҕана сүрдээгин долгуйан туран махтал-баһыыба тылларын этэн арахсыбыт, хаһан даҕаны кинилэри умнуо суох буолан эрэннэрибит. Ол эрэннэриитин кини чизэстэхтик толорбута. И.Е. Винокуров сэрйи кэнниттэн, 1946 сыллаахха, обком бастакы сэкирэтээринэн үлэли олоҕон, хомондуропкаҕа кэлбит киһинэн: «Былыргы доһотторбор — Хабырыһа оҕонньорго, Ньюкууска уонна Мишаба урукку атаскытын кэриэстээн көрө сылдьаргытыгар. И.Винокуров, 25.05.46 с.» диэн суруктаах хаартыскатын уонна чэйи, табаҕы суулаан баһыылка оҕорон ыппыта.

И.Е. Винокуров, дойдутугар Намга кэлээт, күүрээһинээх олох үөһүгэр оройуонун түспүтэ. Бастаан туран, тыа сириг хара үлэһиттэрин санга тэриллиттэ сойуулар киирбитэ. 1921 с. Дьокуускайга икки ыйдаах сэбиэскэй-бартыйнай кууруска үөрэммитэ. Ол сылдьан кулун тутарга Губревком ячейкатынан хомунуус баартыйа-тын чилиэнигэр ылыллыбыта. 1921-1922 сс.

Саха сириг үрдүнэн Гражданскай сэрйи уота күөдүйбүтэ.

Кини Намнааҕы добровольческой кыһыл этэрээт начаалынньыгынан аһаммыта, элбэх хаан тохтуулаах кыргыһыларга кыттыбыта.

Илья Винокуров 1924 с. бэс ыйыгар БСК(б)П Саха уобаластааҕы кэмитиэтин дьаһалынан Ис дьыала наркоматын боломуочунайынан аһанар уонна Булун уокуругун исполкомун бэрэссэдээтэлинэн талыллар. Кини салалтатынан С.Новгородов уонна Ф.Михайлов баандаларын үлүтүтэллэр уонна үрүн баандалар тобохторун бүтэһиктээхтик эһэн Күһүүрү босхолууллар. Ити кэнниттэн И.Е. Винокуров Усуйаана олохтоохторо үрүн баандалартан көмүскэнэллэригэр аһан саа-саада аһала, сэбиэскэй былааһы олохтуу Казачьёҕа кэлбитэ.

1926 сүл бүтүтүгэр баартыйа уобаластааҕы кэмитиэтэ И.Е. Винокуровы БСК(б)П Киин кэмитиэтин иһинээҕи баартыйалаах үлэһиттэр 9 ыйдаах куурустарыгар ыппыта. Куурус сэбиэдис-сэйэ К.Кирсанова илии баттаабыт докумуонугар: «Табаарыс Винокуров кууруска үөрэммит кэмизгэр бартыйнай-сэбиэскэй үлэбэ үөрүйэгин систиэмэлээтэ уонна түөрүйэһин байытта. Сайдыта уонна билиитэ-көрүүтэ биллэ эбилиһинэ. Бэлитиическэй быһыы-майгы уонна баартыйалыы тутуу боппуруостарыгар халбаннаабыт. Сөптөөх сайдыылаах уонна дьобурдаах. Баартыйа үлэтигэр аһанара сөптөөх», — диэн суруйбута.

1927-1929 сылларга И.Е. Винокуров Булун уокуруктааҕы исполкомун бэрэссэдээтэлинэн, баартыйа уокуруктааҕы кэмитиэтин сэкирэтээринэн үлэлээбитэ.

1935-1936 сылларга И.Е. Винокуров Бүтүн Сойуустааҕы Киин Ситэриилээх Кэмитиэт Бүрүсдүүмүн иһинэн үлэлиир тутуу үрдүкү кууруһугар үөрэммитэ. Ол кэнниттэн Бүлүү уокуругар ытыллыбыта. Онно кини оройуон Сэбиэтин исполкомун бэрэссэдээтэлинэн талыллан үлэлээбитэ. 1938 сүл сайын САСРП Үрдүкү Сэбиэтин дьокуатаһынан талыллыбыта. Саха АССР бастакы ынгырылаах сиссийэтэ кинини Саха АССР доруобуйа харыстабылын минини-стиринэн аһаабыта.

И.Е. Винокуров 1939 сылга Саха АССР Норуодунай Хаһааһаардарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэлин солбуйааччынан аһаммыта. Кини кул-турунай тутуу, норуот үөрэтиритин, доруобуйа харыстабылын, билим, литэрэтиирэ уонна ускуу-стуба боппуруостарын салайбыта.

Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрйи инниттэн саҕалаан өрөспүүбүлүкэбэ уот кураан, сүт дьыллар тураннар, элбэх ахсааннаах сүөһү өлүүтэ, дьон хоргууута тахсыбыта биллэр. Ону көрөн олоҕон, оччолорго Совнарком бэрэссэдээтэлин солбуйааччы Илья Егорович Винокуров нэһилиэнньэбэ харса-хабыра суох сыһааннаһыт оччотообу баартыйа уобаластааҕы кэмитиэтин салалтатын сыһатын, хоргууу алдьархайын төһө кыалларынан туората сатааһын курдук уустук боппуруоһу баартыйа обкомун салалтатыгар туруорбута. Чахчы

эр санаалаах киһи буолан, РСФСР Совнаркомугар туруорсар. Ону, кырдык, издээн буолбут диэн өйдөөн, совнаркомнар Сойуус бырабытылы-стыбатыгар туруорсаллар. Онон Иркутскайтан лимит бурдук ылан, кыһынны суолу астаран аһалан нэһилиэнньэбэ түгэппиттэр. Онон дьону ачыктааһынтан өрүһүйбүттэр.

Кини ачыктааһыны туоратыны сэргэ саха ли-тэрэтиирэтин төрүттээчилэр А.Е. Кулаковскай-Өксөкүлээх Өлөксөй, А.И. Софронов-Алампа, П.А. Ойуунускай айымньылар дьонго-сэргэбэ току-рутуллубакка тийиэллэрин туһугар турууласпыт. Кини ханнык баҕарар омул бэйэтэ тусла устуо-руйалаах, ону көмүскэһиэх, туруулаһыах тустаах дириэ.

Илья Егорович Винокуров 1943 сүл сайыны-гар Саха АССР Совнаркомун бэрэссэдээтэли-нэн аһаммыта. Ити сүл күһүнүгэр кини балык бырамыысыланнаһын сайдыытын билэ таа-рыя Тиксиинэн эргийэн, истинник саныыр доһоттордоох Усуйаанатыгар «Каталина» Н-275 диэн уу сөмөлүөтүнэн үсүһүн тийэ сылдьы-та. Ол саҕана Дьааһыга сүүһүнэн туонна балы-гы бултаабыттарын үрдүнэн тото-хана сизпэт этилэр. Оннук кытаанах дьаһал баара. Оннообор мунхаһыттар отууларын кэрийэ сылдьаннар, баҕар, балыгы сизбиттэрэ буолуо диэн көрөллөрө, чүүччэйэллэрэ. Кэрэхтээх кумаҕар биер нууч-ча киһитэ Ыстаанын сизбигэр күндүөбэйи уктан тахсан иһэрин тутан ыланнар, судаарыстыба ба-лыгын уорбуккун диэн, үс сылга хаайыыга ып-пыттарын туһунан кэпсииллэрэ. Хата, ол саҕана Илья Винокуров бэйэтинэн тийэ сылдьан «хан-тан ылбыт сокуоннара, отой табыллыбат дьаһал» диэн, балыгы тото-хана сири көтүллээн, дьо-ну ачыктааһынтан быһаан барбытын туһунан Усуйаана кырдыаһаста өтөргө диэри махтанан кэпсииллэрэ. Хомойуох иһин, И.Е. Винокуров Усуйаанаҕа бу тийэх сырыта этэ.

И.Е. Винокуров Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрйи уонна сэрйиттэн өрүһүнүү ыарахан 1943-1946 сылларга өрөспүүбүлүкэ Министирдэрин Сэбиэтин Бэрэссэдээтэлинэн энкилэ суох үлэлээбитэ. Кини Саха сириг үлэһиттэрэ боруонга көмөлөрүн тэрийиһэ, бырамыысыланнаһы, тыа хаһаайыстыбатын, билими уонна култуураны сайыннарыыга тус бэйэтинэн туох баар кыаһын, дьобурун ууран туран үлэлээбитэ. 1946 сыллаахха кини ССРП Саха уобаластааҕы кэмитиэтин баста-кы сэкирэтээринэн өрө таһаарыллыбыта.

Хомойуох иһин, кини олоҕо эриэ-дэхси буолбатаҕа. 1951 сүл ыам ыйын 3 күнүгэр баартыйа сэкирэтээрин уурааһынан «бөдөн бэлитиическэй албастарын иһин» диэн дьаралыктаан үлэтигэр уу-раппытара. 1953 сүл бэс ыйын 3 күнүгэр киниэхэ «ССРП обкомун саха литэрэтиирэтин устуруйа-тын сырдаттыга буржуазнай-националистическай токурутуулары сыаналааһынга лиинийэтин кыт-та сөбүлэспэтэбин уонна Тихоновы «холуннараач-чы» диэн олоҕо суох буруйдаабытын иһин учуо-тунай карточкаҕар киллэрэн туран» быыҕаар бэриллиттэ. И.Е. Винокуров ити кэнниттэн өлүөр диэри хаһаайыстыбаннай үлэбэ сылдьыбыта. Кини ССРП иккис уонна үһүс ынгырылаах Үрдүкү Сэбиэтин дьокуатаа, ССРП үһүс ынгырылаах Үрдүкү Сэбиэтин Атын дойдунулааҕы дьыала-ларыгар хамыһыһа чилиэнэ этэ. Баартыйаҕа уонна норуотка сулууспалаабытын иһин Ленин, Үлэ Кыһыл Знамята, Аҕа Дойду сэрйитин иккис истиэпэннээх уордуннарынан, элбэх мэтээлинэн наҕараадаламмыта.

И.Е. Винокуров 1957 сүл тохсунньу 4 күнүгэр ыа-рахан ыарыттан баара-суоҕа 61 сааһыгар олох-тон туораабыта. Норуот тапталлаах уолун тийэх суолугар атаара тохсунньу томороон тымнытын аахсыбакка тыһынчанан киһи Дьокуускай куорат уулуссатыгар тахсыбыта. 1962 сүл кулун тутар 31 күнүгэр баартыйа Саха уобаластааҕы кэмитиэтин бюрота бэйэтин уурааһын олоҕо суобунан аһан көтүрбүтэ уонна өлбүтүн кэнниттэн реабилита-циялаабыта.

Илья Егорович Винокуров репрессия, хоргуу-уу, Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрйи уонна ол кэннинээҕи өрүһүнүү ыар сылларыгар Саха сириг салайсыбыт дьонтон биер саамай чабылхайдара буолар. Кини ханнык да күчүмэбэй күннэргэ халбаннаабыт көнө сүрүннээх салайааччы, саха саарына, киһи кизэ кэрэмэхэ этэ. Хомойуох иһин, баччаанга диэри кини куоралпытыгар ки-ниэхэ аналлаах пааматыннык суоҕа куһаҥан.

Нам улуутун Дьокуускай куораттааҕы түмсүүтүн аатыттан И.Е. Винокуров үбүлүүйүн өрөспүүбүлүкэ таһымыгар ыларга уонна Дьокуускай куорат кил-бэйэр киинигэр киниэхэ пааматынныгы туруо-рага этиитин биер бэйэм биһирибин уонна өйүүбүн.

Николай Күндүлүн.